

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΣ
ELEANOR SHARPSTON
της 24ης Σεπτεμβρίου 2015¹

Υπόθεση C-399/14

Grüne Liga Sachsen e.V. κ.λπ.
κατά
Freistaat Sachsen
[αίτηση του Bundesverwaltungsgericht (Γερμανία)

για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Οδηγία περί οικοτόπων — Ειδικές ζώνες διατηρήσεως — Τόπος που περιελήφθη στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας μετά τη χορήγηση άδειας κατασκευής έργου αλλά πριν από την έναρξη της εκτελέσεως — Ανάγκη επανεξετάσεως της αρχικής εκτιμήσεως του σχεδίου — Κανόνες που διέπουν την επανεξέταση — Συνέπειες της ολοκληρώσεως του έργου, σύμφωνα με την οριστική έγκριση του σχεδίου, πριν υπάρξει αμετάκλητη απόφαση επί του κύρους της εκτιμήσεως και της επανεξετάσεως»

1. Η οδηγία περί οικοτόπων² σκοπό έχει να συμβάλει στην προστασία της βιοποικιλότητας μέσω της διατηρήσεως των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών. Προς τούτο, τάσσει απαιτήσεις για τον εντοπισμό και τη διατήρηση φυσικών οικοτόπων.

2. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τηρεί κατάλογο των «τόπων κοινοτικής σημασίας» βάσει προτάσεων των κρατών μελών. Όταν ένας τόπος περιληφθεί στον οικείο κατάλογο, χαρακτηρίζεται ως «ειδική ζώνη διατήρησης». Τα κράτη μέλη οφείλουν να θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε στις ειδικές αυτές ζώνες να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων. Επιπλέον, πρέπει να εκτιμούν δεόντως κάθε σχέδιο ή έργο, μη συνδεδεμένο με τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάσει σημαντικά τον εν λόγω τόπο. Οι εθνικές αρχές συμφωνούν κατά κανόνα για το οικείο σχέδιο ή έργο μόνο αν δεν παραβιάζει την ακεραιότητα του συγκεκριμένου τόπου. Πάντως, αν, παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτιμήσεως και ελλείψει εναλλακτικών λύσεων, ένα σχέδιο ή έργο πρέπει να πραγματοποιηθεί για άλλους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος πρέπει να λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο.

3. Η υπό εξέταση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που έχει υποβάλει το Bundesverwaltungsgericht (Γερμανία) αφορά την κατασκευή γέφυρας που διασχίζει τον Έλβα, η οποία σχεδιάστηκε και εγκρίθηκε πριν η οικεία ζώνη στα παρόχθια τμήματα του Έλβα περιληφθεί στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας, αλλά η έναρξη της εκτελέσεως του έργου και η ολοκλήρωσή του έλαβαν χώρα κατά τον χρόνο που ο τόπος είχε ήδη περιληφθεί στον οικείο κατάλογο της Επιτροπής.

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

² — Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ L 206, σ. 7).

4. Οι εθνικές αρχές πραγματοποίησαν προκαταρκτική εξέταση του έργου κατά το πρώτο στάδιο της εγκρίσεως του σχεδίου, ενώ μεταγενέστερη επανεξέταση έλαβε χώρα μετά την εγγραφή στον κατάλογο της Επιτροπής. Πάντως, ένωση για την προστασία της φύσεως βάλλει κατά του κύρους της εγκρίσεως του σχεδίου για τον λόγο, μεταξύ άλλων, ότι οι εκτιμήσεις δεν συνάδουν πλήρως με τις απαιτήσεις της οδηγίας περί οικοτόπων, οι οποίες έπρεπε να είχαν τηρηθεί πλήρως μετά την εγγραφή στον κατάλογο της Επιτροπής.

5. Το Bundesverwaltungsgericht ζητεί διευκρινίσεις για την εφαρμογή των απαιτήσεων αυτών υπό τις εν λόγω περιστάσεις.

Η οδηγία περί οικοτόπων

6. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων ορίζει:

«Συνίσταται ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών, επονομαζόμενο “Natura 2000”. Το δίκτυο αυτό, που αποτελείται από τους τόπους όπου ευρίσκονται τύποι φυσικών οικοτόπων που εμφανίζονται στο παράρτημα I και τους οικοτόπους των ειδών που εμφανίζονται στο παράρτημα II, πρέπει να διασφαλίζει τη διατήρηση ή, ενδεχομένως, την αποκατάσταση σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης των τύπων φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής των ειδών αυτών.»

7. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, κάθε κράτος μέλος πρέπει να προτείνει κατάλογο τόπων, όπου υποδεικνύονται οι τύποι φυσικών οικοτόπων και τα τοπικά είδη που απαντώνται στους εν λόγω οικοτόπους. Οι παράγραφοι 2 και 3 ορίζουν την εφαρμοστέα διαδικασία κατά την οποία, βάσει των σχεδίων καταλόγων που υποβάλλουν τα κράτη μέλη, η Επιτροπή καταρτίζει κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας εντός έξι ετών από την κοινοποίηση της οδηγίας, όπου αναφέρονται τύποι φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας και είδη προτεραιότητας. Οι παράγραφοι 4 και 5 ορίζουν:

«4. Όταν ένας τόπος κοινοτικής σημασίας, υπ’ αυτή του την ιδιότητα, επιλέχθηκε δυνάμει της διαδικασίας της παραγράφου 2, το οικείο κράτος μέλος ορίζει τον εν λόγω τόπο ως ειδική ζώνη διατήρησης το ταχύτερο δυνατόν και, το αργότερο, μέσα σε μια εξαετία, καθορίζοντας τις προτεραιότητες σε συνάρτηση με τη σημασία των τόπων για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, ενός τύπου φυσικών οικοτόπων του παραρτήματος I ή ενός είδους του παραρτήματος II και για τη συνεκτικότητα του Natura 2000, καθώς και σε συνάρτηση με τους κινδύνους υποβάθμισης ή καταστροφής που επαπειλούν τους εν λόγω τόπους.

5. Μόλις ένας τόπος εγγραφεί στον κατάλογο [των τόπων κοινοτικής σημασίας], υπόκειται στις διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 6.»

8. Το άρθρο 6 έχει ως εξής:

«1. Για τις ειδικές ζώνες διατήρησης, τα κράτη μέλη καθορίζουν τα αναγκαία μέτρα διατήρησης που ενδεχομένως συνεπάγονται ειδικά ενδεδειγμένα σχέδια διαχείρισης ή ενσωματωμένα σε άλλα σχέδια διευθέτησης και τα δέοντα κανονιστικά, διοικητικά ή συμβατικά μέτρα που ανταποκρίνονται στις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων φυσικών οικοτόπων του παραρτήματος I και των ειδών του παραρτήματος II, τα οποία απαντώνται στους τόπους.

2. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε στις ειδικές ζώνες διατήρησης να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών, καθώς και οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη για τα οποία οι ζώνες έχουν ορισθεί, εφόσον οι ενοχλήσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν επιπτώσεις σημαντικές όσον αφορά τους στόχους της παρούσας οδηγίας.

3. Κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεδεμένο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια, εκτιμάται δεόντως ως προς τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησής του. Βάσει των συμπερασμάτων της εκτίμησης των επιπτώσεων στον τόπο και εξαιρουμένης της περίπτωσης των διατάξεων της παραγράφου 4, οι αρμόδιες εθνικές αρχές συμφωνούν για το οικείο σχέδιο μόνον αφού βεβαιωθούν ότι δεν θα παραβιάσει την ακεραιότητα του τόπου περί του οποίου πρόκειται και, ενδεχομένως, αφού εκφρασθεί πρώτα η δημόσια γνώμη.

4. Αν, παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων και ελλείψει εναλλακτικών λύσεων, ένα σχέδιο πρέπει να πραγματοποιηθεί για άλλους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, περιλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως, το κράτος μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία της συνολικής συνοχής του Natura 2000. Το κράτος μέλος ενημερώνει την Επιτροπή σχετικά με τα αντισταθμιστικά μέτρα που έλαβε.

Όταν ο τόπος περί του οποίου πρόκειται είναι τόπος όπου ευρίσκονται ένας τύπος φυσικού οικοτόπου προτεραιότητας ή/και ένα είδος προτεραιότητας, είναι δυνατόν να προβληθούν μόνον επιχειρήματα σχετικά με την υγεία ανθρώπων και τη δημόσια ασφάλεια ή σχετικά με θετικές συνέπειες πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον ή, κατόπιν γνωμοδότησεως της Επιτροπής, άλλοι επιτακτικοί [...] λόγοι σημαντικού δημοσίου συμφέροντος.»

9. Τα παραρτήματα I και II της οδηγίας περί οικοτόπων επιγράφονται αντιστοίχως «Τύποι φυσικών οικοτόπων [κοινοτικού ενδιαφέροντος] των οποίων η διατήρηση απαιτεί τον χαρακτηρισμό εδαφών ως ειδικών ζωνών διατήρησης» και «Ζωικά και φυτικά είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος των οποίων η διατήρηση επιβάλλει τον καθορισμό ειδικών ζωνών διατήρησης». Κάθε παράρτημα αναφέρει τύπους οικοτόπων και είδη που έχουν προτεραιότητα.

Μεταφορά της οδηγίας περί οικοτόπων στο Freistaat Sachsen (ομόσπονδο κράτος της Σαξονίας)

10. Στην ουσία, το άρθρο 22, στοιχείο b, του Sächsisches Naturschutzgesetz (νόμου του Freistaat Sachsen περί προστασίας της φύσεως, στο εξής: SächsNatschG) μεταφέρει το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων.

11. Η παράγραφος 1 της εν λόγω διατάξεως απαιτεί εκτίμηση των επιπτώσεων πριν από την εκτέλεση οποιουδήποτε σχεδίου σε τόπο κοινοτικής σημασίας και η παράγραφος 2 της ίδιας διατάξεως απαγορεύει την εκτέλεση αν η εκτίμηση των επιπτώσεων δείχνει την ύπαρξη κινδύνου σοβαρής βλάβης. Κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 3, η απαγόρευση αυτή μπορεί να αρθεί μόνο αν το έργο πρέπει να πραγματοποιηθεί για επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος και το επιθυμητό αποτέλεσμα δεν μπορεί να επιτευχθεί με μέσα που επιφέρουν μικρότερη βλάβη. Αν πρόκειται για τόπο όπου βρίσκονται οικοτόποι ή είδη προτεραιότητας, κατ' αρχήν είναι δυνατόν να προβληθούν μόνο επιχειρήματα σχετικά με την υγεία των ανθρώπων και τη δημόσια ασφάλεια (περιλαμβανομένης της εθνικής άμυνας και της προστασίας των πολιτών) ή σχετικά με θετικές συνέπειες πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον (παράγραφος 4). Αν αρθεί η απαγόρευση, πρέπει να ληφθεί κάθε αναγκαίο μέτρο για να διασφαλιστεί η προστασία της συνολικής συνοχής του δικτύου Natura 2000 (παράγραφος 5).

12. Οι αρχές του Freistaat Sachsen πρέπει επίσης (δυνάμει υπουργικών αποφάσεων που εκδόθηκαν το 2003) να συμμορφώνονται με τον Arbeitshilfe zur Anwendung der Vorschriften zum Aufbau und Schutz des Europäischen ökologischen Netzes Natura 2000 (οδηγό για την εφαρμογή των διατάξεων σχετικά με τη δημιουργία και προστασία του ευρωπαϊκού οικολογικού δικτύου Natura 2000). Σύμφωνα με το κεφάλαιο 3.3 του εν λόγω οδηγού, οι ίδιες απαιτήσεις που ισχύουν για τους τόπους

κοινοτικής σημασίας που περιλαμβάνονται στον οικείο κατάλογο (συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 22, στοιχείο b, παράγραφοι 3 έως 5, του SächsNatschG) πρέπει να εφαρμόζονται επίσης για τόπους οι οποίοι «δυσνητικά» υπόκεινται στην οδηγία περί οικοτόπων (περιλαμβανομένων των τόπων που έχουν ανακοινωθεί στην Επιτροπή, αλλά δεν έχουν ακόμη περιληφθεί στον οικείο κατάλογο).

Πραγματικά περιστατικά, διαδικασία και προδικαστικά ερωτήματα

13. Το Bundesverwaltungsgericht εκθέτει ότι η Grüne Liga Sachsen είναι ένωση για την προστασία της φύσεως η οποία βάλλει κατά της εγκρίσεως σχεδίου, στις 25 Φεβρουαρίου 2004, για την κατασκευή της γέφυρας «Waldschlößchenbrücke» η οποία διασχίζει τον ποταμό Έλβα και παρόχθιους λειμώνες όπου ο ποταμός ρέει περνώντας από τη Δρέσδη, στη Σαξονία.

14. Η έγκριση του σχεδίου στηρίχθηκε σε εκτίμηση η οποία ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2003 και η οποία διερεύνησε ενδεχόμενες επιπτώσεις του σχεδιαζόμενου έργου όσον αφορά τους σκοπούς προστασίας και διατηρήσεως του «Elbtal zwischen Schöna und Mühlberg» (κοιλιάδας του Έλβα μεταξύ του Schöna και του Mühlberg), περιλαμβανομένων των προαναφερθέντων λειμώνων, που κατά τον χρόνο αυτόν είχε αναγνωριστεί σε εθνικό επίπεδο, αλλά δεν είχε ακόμη περιληφθεί στον οικείο κατάλογο που κατήρτισε η Επιτροπή. Σε περίπτωση σημαντικών ζημιολογικών αποτελεσμάτων, θα έπρεπε να ακολουθήσει εκτίμηση κατά την έννοια του άρθρου 6 της οδηγίας περί οικοτόπων. Στην έκθεση εμπειρογνομόνων κρίθηκε ότι το σχεδιαζόμενο έργο δεν θα θίξει σημαντικά ή επί μόνιμου βάσεως τους σκοπούς διατηρήσεως της οικείας ζώνης.

15. Η Grüne Liga Sachsen άσκησε τον Απρίλιο του 2004 προσφυγή κατά της εγκρίσεως του σχεδίου. Κατά το εθνικό δικονομικό δίκαιο, η προσφυγή αυτή δεν είχε ανασταλτικό αποτέλεσμα. Ως εκ τούτου, η Grüne Liga Sachsen κατέθεσε επίσης αίτηση ασφαλιστικών μέτρων προκειμένου να εμποδίσει την έναρξη των κατασκευαστικών εργασιών.

16. Τον Δεκέμβριο του 2004, η Επιτροπή, μετά την οικεία γνωστοποίηση της Γερμανίας (σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής) τον Μάρτιο του 2003, περιέλαβε τη ζώνη στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας.

17. Η αίτηση της Grüne Liga Sachsen για τη λήψη των εν λόγω ασφαλιστικών μέτρων απορρίφθηκε από το Sächsisches Obergerverwaltungsgericht σε δεύτερο και τελευταίο βαθμό στις 12 Νοεμβρίου 2007. Οι εργασίες στη γέφυρα άρχισαν αργότερα κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους.

18. Με απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2008, η αρμόδια αρχή, κατόπιν της λήψεως περαιτέρω εκθέσεων εμπειρογνομόνων, αποφάσισε την πραγματοποίηση περιορισμένης επαναξιολογήσεως των συνδεομένων με το σχέδιο κατασκευής ζημιολογικών αποτελεσμάτων, αναφερόμενη στην ημερομηνία της εγκρίσεως του σχεδίου. Το σχέδιο εγκρίθηκε εκ νέου κατ' εξαίρεση, υπό τον όρο λήψεως συγκεκριμένων μέτρων.

19. Μετά από τροποποίηση των σχεδίων τον Σεπτέμβριο του 2010, η Grüne Liga Sachsen κατέθεσε εκ νέου αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, η οποία επίσης απορρίφθηκε από το Sächsisches Obergerverwaltungsgericht σε δεύτερο και τελευταίο βαθμό τον Οκτώβριο του 2010.

20. Η προσφυγή και η έφεση της Grüne Liga Sachsen επίσης απορρίφθηκαν. Πλέον, το Bundesverwaltungsgericht έχει επιληφθεί αιτήσεως αναιρέσεως και κρίνει ότι τόσο η εκτίμηση του 2003 όσο και η επανεξέταση του 2008 δεν ανταποκρίνονται στα πρότυπα που τάσσει η οδηγία περί οικοτόπων. Η εκτίμηση του 2003, η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχουν σημαντικές ή μακράς διάρκειας αρνητικές συνέπειες, δεν προέβη σε λεπτομερέστερη ανάλυση. Η επανεξέταση του 2008, μολονότι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν σημαντικές αρνητικές συνέπειες (η αντιμετώπιση των οποίων ήταν δυνατή με αντισταθμιστικά μέτρα κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων), εξέτασε μόνο δύο τύπους οικοτόπων και ένα είδος.

21. Κατά συνέπεια, για να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια οι απαιτήσεις της οδηγίας περί οικοτόπων, το Bundesverwaltungsgericht ζητεί την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως επί των ακόλουθων ερωτημάτων:

«1. Έχει το άρθρο 6, παράγραφος 2, [της οδηγίας περί οικοτόπων] την έννοια ότι σχέδιο κατασκευής γέφυρας, το οποίο εγκρίθηκε πριν ο οικείος τόπος περιληφθεί στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας και το οποίο δεν υπηρετεί άμεσα τη διαχείριση του τόπου, πρέπει να υποβληθεί πριν από την εκτέλεσή του σε επανεξέταση των επιπτώσεών του, αν ο τόπος περιελήφθη στον κατάλογο μετά τη χορήγηση της άδειας αλλά πριν από την έναρξη της εκτελέσεως, πριν δε από τη χορήγηση της άδειας είχε πραγματοποιηθεί μόνον αξιολόγηση των κινδύνων/προκαταρκτική εξέταση;

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Πρέπει η εθνική αρχή να τηρήσει κατά τη μεταγενέστερη επανεξέταση τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων, αν κατά την προηγηθείσα της χορηγήσεως της άδειας αξιολόγηση κινδύνων/προκαταρκτική εξέταση τις εφάρμοσε προληπτικά;

3. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα και αρνητικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα:

Ποιες απαιτήσεις πρέπει να τίθενται σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων για τη μεταγενέστερη επανεξέταση άδειας που χορηγήθηκε για ένα έργο και ποιο χρονικό σημείο πρέπει να αφορά η επανεξέταση;

4. Πρέπει στο πλαίσιο συμπληρωματικής διαδικασίας, η οποία αποσκοπεί στη θεραπεία διαπιστωθέντος σφάλματος μεταγενέστερης επανεξετάσεως κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων ή εκτιμήσεως των επιπτώσεων κατά το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων, να ληφθεί υπόψη με κατάλληλες τροποποιήσεις των απαιτήσεων της εκτιμήσεως το γεγονός ότι το έργο ολοκληρώθηκε και τέθηκε σε λειτουργία, επειδή η έγκριση του σχεδίου ήταν άμεσα εκτελεστή, η διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων υπήρξε ανεπιτυχής και η απόφαση ασφαλιστικών μέτρων κατέστη αμετάκλητη; Ισχύει αυτό οπωσδήποτε για μια εκ των υστέρων αναγκαία εκτίμηση των εναλλακτικών λύσεων στο πλαίσιο αποφάσεως σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων;»

22. Η Grüne Liga Sachsen, το Freistaat Sachsen (καθού στην κύρια δίκη), η Τσεχική Δημοκρατία και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις, ενώ, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 17ης Ιουνίου 2015, όλοι οι μετέχοντες παρέστησαν και αγόρευσαν.

Πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με το υπόβαθρο των παρατηρήσεων των διαδίκων

23. Η Grüne Liga Sachsen και το Freistaat Sachsen ανέλυσαν στις γραπτές παρατηρήσεις τους τα πραγματικά περιστατικά σχετικά με την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Μολονότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να εκφέρει άποψη επί των πραγματικών περιστατικών, πληρέστερη έκθεση του γενικότερου πλαισίου μπορεί να είναι χρήσιμη.

24. Πρώτον, η Grüne Liga Sachsen διατείνεται ότι ο τόπος ανακοινώθηκε στην Επιτροπή τον Ιούνιο του 2002 και όχι τον Μάρτιο του 2003, όπως αναφέρει το Bundesverwaltungsgericht.

25. Εξ όσων διευκρίνισε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Grüne Liga Sachsen φαίνεται να έχει δίκαιο εν προκειμένω. Η Επιτροπή ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι παρέλαβε από τη Γερμανία έναν «πρώτο κατάλογο» τον Μάρτιο του 2002 (πράγμα που εξηγεί την πιθανή σύγχυση με τον Μάρτιο του 2003) και μια επίσημη πρόταση τον Ιούνιο του 2002. Σε κάθε περίπτωση, δεν αμφισβητείται ότι ο τόπος περιελήφθη στον κατάλογο τόπων κοινοτικής σημασίας που η Επιτροπή κατήρτισε τον Δεκέμβριο του 2004. Επιπλέον, το εν λόγω ζήτημα στερείται σημασίας για την επίλυση των ζητημάτων που τίθενται στην παρούσα υπόθεση, επειδή, και στις δύο περιπτώσεις, το σχέδιο κατασκευής της γέφυρας εγκρίθηκε (τον Φεβρουάριο του 2004) μετά την ανακοίνωση του οικείου τόπου και πριν από την εγγραφή του στον οικείο κατάλογο της Επιτροπής.

26. Όσον αφορά τη φύση του τόπου και τις συνέπειες της κατασκευής της γέφυρας, η Grüne Liga Sachsen εκθέτει ότι οι συγκεκριμένοι λειμώνες ανήκουν στον τύπο φυσικού οικοτόπου «θεριζόμενοι λειμώνες χαμηλού υψιμέτρου» που φιλοξενεί πολλά είδη πτηνών και εντόμων και ότι οι στόχοι διατηρήσεως του τόπου απειλούνται με απώλεια επιφάνειας, με διάσπαση της συνοχής του τόπου από τη γέφυρα και με τις αρνητικές συνέπειες που οι εργασίες στη γέφυρα θα έχουν στους οικοτόπους ορισμένων ειδών ιχθύων.

27. Από την πλευρά του, το Freistaat Sachsen απαριθμεί διάφορα προληπτικά και αντισταθμιστικά μέτρα για την άμβλυνση των επιπτώσεων από την κατασκευή της γέφυρας: καθορισμός ορίων ταχύτητας σε συγκεκριμένες περιόδους, φύτευση θάμνων για την καθοδήγηση των πτήσεων των νυχτερίδων, αποκατάσταση και ανάπτυξη περιοχών εκτός από τους θεριζόμενους λειμώνες χαμηλού υψιμέτρου, καθώς και ανάπτυξη οικοτόπων «ποταμών με λασπώδεις όχθες». Εξηγεί ότι η κατασκευή της γέφυρας ήταν έργο αναγκαίο για την αποσυμφόρηση της κυκλοφορίας και τη βελτίωση των συνδέσμων μεταξύ των περιφερειών εκατέρωθεν του ποταμού και, επιπλέον, ότι οι στόχοι διατηρήσεως του εν λόγω τόπου (ο οποίος καταλαμβάνει συνολική έκταση άνω των 180 χιλιομέτρων κατά μήκος του ποταμού, περιλαμβανομένων αστικών ζωνών όπως αυτές της Δρέσδης, στις οποίες 8 άλλες γέφυρες διασχίζουν τον ποταμό) αφορούν 14 τύπους οικοτόπων και 19 είδη που απαριθμούνται στα παραρτήματα I και II της οδηγίας περί οικοτόπων³.

28. Η Grüne Liga Sachsen και το Freistaat Sachsen συμφωνούν ως προς το ότι η αρμόδια αρχή, κατά την εκτίμηση που διενήργησε πριν από την έγκριση του σχεδίου, έλαβε υπόψη την εθνική νομοθεσία για τη μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων, μολονότι ο τόπος δεν είχε ακόμη περιληφθεί στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας. Στο στάδιο αυτό, συνήχθη ότι το έργο δεν πρόκειται να έχει σημαντικές επιπτώσεις υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3. Η απόφαση του 2008 για την πραγματοποίηση επανεξετάσεως ήταν απόρροια άλλων εκθέσεων εμπειρογνομώνων με διαφορετικά πορίσματα και είχε ως σκοπό να διασφαλίσει τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 4. Πάντως, σύμφωνα με τις διευκρινίσεις που δόθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Grüne Liga Sachsen διατείνεται (και το αιτούν δικαστήριο το λαμβάνει ως δεδομένο) ότι η αρχική εκτίμηση και η επανεξέταση του 2008 δεν στοιχούν πλήρως με τις εν λόγω διατάξεις, ενώ το Freistaat Sachsen υποστηρίζει την αντίθετη άποψη, δηλαδή ότι είναι καθ' όλα σύμφωνες.

3 — Σύμφωνα με τον ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (<http://eunis.eea.europa.eu/sites/DE4545301>), τα παραρτήματα της οδηγίας περί οικοτόπων απαριθμούν στους οικοτόπους και τα είδη προτεραιότητας δύο τύπους οικοτόπων και δύο είδη. Πάντως, είναι μάλλον απίθανο οι δύο τύποι οικοτόπων προτεραιότητας (τα «δάση σε πλαγιές, λιθώνες ή χαράδρες από Tilio-Acerion» και τα «αλλουβιακά δάση με *Alnus glutinosa* και *Fraxinus excelsior*») να βρίσκονται κοντά στην επίμαχη γέφυρα που διασχίζει τον Έλβα στην πόλη της Δρέσδης. Εξάλλου, τα δύο είδη προτεραιότητας (η πεταλούδα «Jersey Tiger moth» και ο κάνθαρος-ερμηίτης πεταλούδα) μπορεί να βρίσκονται διεσπαρμένα σε όλο τον τόπο, όπως επιβεβαίωσε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, τουλάχιστον όσον αφορά την Jersey Tiger.

Εκτίμηση

Διάρθρωση, δυνατότητα εφαρμογής και πεδίο εφαρμογής των άρθρων 4 και 6 της οδηγίας περί οικοτόπων

29. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων απαιτεί να διαβιβάσουν τα κράτη μέλη κατάλογο τόπων στην Επιτροπή εντός τριών ετών από την κοινοποίηση της εν λόγω οδηγίας. Η Γερμανία καθυστέρησε να διαβιβάσει τον κατάλογο αυτόν⁴, πράγμα όμως που, κατά την άποψή μου, δεν ασκεί επιρροή στο ζήτημα που τίθεται στην παρούσα υπόθεση, παρά μόνο κατά το μέτρο που οι γερμανικές αρχές δεν μπορούν να αποκομίσουν όφελος επικαλούμενες την παράλειψή τους να συμμορφωθούν εμπρόθεσμα με τις υποχρεώσεις τους. Βάσει του άρθρου 4, παράγραφοι 2 και 3, η Επιτροπή πρέπει να καταρτίσει κατάλογο τόπων κοινοτικής σημασίας για κάθε κράτος μέλος εντός έξι ετών από την κοινοποίηση της οδηγίας. Το άρθρο 4, παράγραφος 4, ορίζει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να ορίσουν τους εν λόγω τόπους ως ειδικές ζώνες διατηρήσεως το αργότερο εντός περαιτέρω έξι ετών. Κατά συνέπεια, η έναρξη ισχύος του άρθρου 6, παράγραφος 1, βάσει του οποίου τα κράτη μέλη οφείλουν να καθορίσουν τα αναγκαία μέτρα διατηρήσεως για τις ζώνες αυτές, αρχίζει από την ημερομηνία του τελευταίου χαρακτηρισμού. Πάντως, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 5, τα μέτρα προστασίας του άρθρου 6, παράγραφοι 2 έως 4, επιβάλλονται αμέσως μόλις —όχι όμως και νωρίτερα⁵— ο τόπος εγγραφεί στον καταρτισθέντα από την Επιτροπή κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας.

30. Κατά συνέπεια, στην παρούσα υπόθεση το άρθρο 6, παράγραφοι 2 έως 4, της οδηγίας περί οικοτόπων έχει εφαρμογή από τον Δεκέμβριο του 2004, όταν ο οικείος τόπος περιελήφθη στον κατάλογο της Επιτροπής, ενώ το άρθρο 6, παράγραφος 1, έχει εφαρμογή από την ημερομηνία του τελευταίου χαρακτηρισμού του τόπου αυτού ως ειδικής ζώνης διατηρήσεως.

31. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όταν ένα σχέδιο εγκρίνεται πριν ο οικείος τόπος περιληφθεί στον κατάλογο που καταρτίζει η Επιτροπή, μετά την εγγραφή του τόπου αυτού στον εν λόγω κατάλογο δεν επιβάλλεται καμία μεταγενέστερη υποχρέωση που απορρέει ευθέως από το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων⁶. Κατά συνέπεια, στην παρούσα υπόθεση, εφόσον ο οικείος τόπος περιελήφθη στον κατάλογο που η Επιτροπή κατήρτισε τον Δεκέμβριο του 2004, ουδεμία υποχρέωση διενέργειας εκτιμήσεως απορρέει από το άρθρο 6, παράγραφος 3, επειδή το σχέδιο είχε ήδη εγκριθεί τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους.

32. Εξάλλου, η εγγραφή στον οικείο κατάλογο δεν δημιουργεί υποχρέωση ελέγχου του αν ο υπάρχων σχεδιασμός θίγει τους προστατευόμενους τόπους⁷.

33. Πάντως, όταν ένας τόπος έχει ανακοινωθεί βάσει της οδηγίας περί οικοτόπων, αλλά η Επιτροπή δεν έχει ακόμη αποφασίσει αν θα τον περιλάβει στον καταρτιζόμενο κατάλογο, το οικείο κράτος μέλος οφείλει να μην επιτρέπει παρεμβάσεις που ενδέχεται να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο τα οικολογικά χαρακτηριστικά του εν λόγω τόπου⁸. Στην παρούσα υπόθεση, το σχέδιο κατασκευής της γέφυρας εγκρίθηκε μετά τη γνωστοποίηση και επομένως υπέκειτο στον περιορισμό αυτόν.

4 — Βλ. απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-71/99, EU:C:2001:433).

5 — Απόφαση Dragaggi κ.λπ. (C-117/03, EU:C:2005:16, σκέψεις 23 έως 25). Σημειωτέον, ωστόσο, ότι φαίνεται να υπάρχει ασυμφωνία μεταξύ των άρθρων 4 και 6 της οδηγίας περί οικοτόπων, επειδή, μολονότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, αναφέρεται σαφέστατα σε ειδικές ζώνες διατηρήσεως, το άρθρο 4, παράγραφος 5, καθιστά τη διάταξη αυτή εφαρμοστέα αμέσως μόλις ο οικείος τόπος περιληφθεί στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας, γεγονός όμως που μπορεί να προηγείται έως και μία εξαετία του χαρακτηρισμού του οικείου τόπου ως ειδικής ζώνης διατηρήσεως.

6 — Αποφάσεις Επιτροπή κατά Αυστρίας (C-209/04, EU:C:2006:195, σκέψεις 56 και 57 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) και Stadt Papenburg (C-226/08, EU:C:2010:10, σκέψεις 48 και 49).

7 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-6/04, EU:C:2005:626, σκέψεις 57 έως 59).

8 — Αποφάσεις Dragaggi κ.λπ. (C-117/03, EU:C:2005:16, σκέψεις 26 και 27), Bund Naturschutz in Bayern κ.λπ. (C-244/05, EU:C:2006:579, σκέψεις 44, 47 και 51) και Stadt Papenburg (C-226/08, EU:C:2010:10, σκέψη 49).

34. Επιπλέον, αν ο οικείος τόπος περιλαμβάνεται στον καταρτισθέντα από την Επιτροπή κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας, η εκτέλεση σχεδίου που εγκρίθηκε πριν από την εγγραφή στον οικείο κατάλογο καλύπτεται από το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων, το οποίο επιβάλλει μια γενική υποχρέωση προστασίας, που αποσκοπεί στην αποτροπή της υποβαθμίσεως και των ενοχλήσεων που θα μπορούσαν να έχουν σημαντικές συνέπειες όσον αφορά τους σκοπούς της οδηγίας αυτής⁹. Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι «η υποχρέωση *a posteriori* ελέγχου μπορεί να βασιστεί στο άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων»¹⁰ —μολονότι, όπως σημειώνει η Επιτροπή, δεν έχουν ακόμη καθοριστεί οι περιστάσεις υπό τις οποίες θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια τέτοια υποχρέωση.

35. Τέλος, οι διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας περί οικοτόπων πρέπει να ερμηνεύονται ως ενιαίο σύνολο σε σχέση με τους στόχους διατηρήσεως που επιδιώκονται με την εν λόγω οδηγία. Συγκεκριμένα, οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου αυτού αποσκοπούν στη διασφάλιση του ίδιου επιπέδου προστασίας για τους φυσικούς οικοτόπους και τους οικοτόπους ειδών, ενώ η παράγραφος 4 του εν λόγω άρθρου αποτελεί απλώς διάταξη που παρεκκλίνει από τη δεύτερη περίοδο της εν λόγω παραγράφου 3¹¹.

36. Βάσει των ανωτέρω, οι περιστάσεις της κύριας δίκης εμφανίζονται ως ακολούθως.

37. Πρώτον, οι οικείες αρχές όφειλαν να μην εγκρίνουν το σχέδιο κατασκευής της γέφυρας τον Φεβρουάριο του 2004, αν υπήρχε περίπτωση να τεθούν σε σοβαρό κίνδυνο τα οικολογικά χαρακτηριστικά του οικείου τόπου.

38. Δεύτερον, το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων είχε εφαρμογή από τον Δεκέμβριο του 2004 και επομένως οι αρχές όφειλαν να «θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε [...] να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών καθώς και οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη για τα οποία οι ζώνες έχουν οριστεί, εφόσον οι ενοχλήσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις όσον αφορά την επίτευξη των στόχων της ανωτέρω οδηγίας.» Η απαίτηση αυτή ενδέχεται, υπό ορισμένες περιστάσεις (οι οποίες θα πρέπει να αποσαφηνιστούν από το Δικαστήριο στην απόφασή του επί της υποθέσεως), να περιλαμβάνει επίσης την υποχρέωση επανεξετάσεως της ήδη χορηγηθείσας εγκρίσεως.

39. Τρίτον, η διάταξη του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων δεν επιβάλλει ευθέως καμία υποχρέωση όσον αφορά τη διεξαγωγή ή την επανεξέταση της διαδικασίας που οδήγησε στην έγκριση του σχεδίου της γέφυρας τον Φεβρουάριο του 2004. Ομοίως, η παράγραφος 4 του εν λόγω άρθρου, η οποία απλώς αποτελεί διάταξη που παρεκκλίνει από τη δεύτερη περίοδο της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου, μπορεί να μην ασκεί ευθέως επιρροή. Πάντως, οι διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 3 —και, ως εκ τούτου, πιθανώς και αυτές της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου— μπορεί να έχουν σημασία για τον καθορισμό των απαιτήσεων του άρθρου 6, παράγραφος 2, επειδή οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου αυτού αποσκοπούν στη διασφάλιση του ίδιου επιπέδου προστασίας.

9 — Απόφαση Stadt Papenburg (C-226/08, EU:C:2010:10, σκέψη 49 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

10 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-6/04, EU:C:2005:626, σκέψη 58). Βλ. επίσης προτάσεις της γενικής εισαγγελέως J. Kokott στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-6/04, EU:C:2005:372, σημείο 55).

11 — Αποφάσεις Sweetman κ.λπ. (C-258/11, EU:C:2013:220, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) και Briels κ.λπ. (C-521/12, EU:C:2014:330, σκέψη 19).

Πρώτο ερώτημα: πρέπει να διαταχθεί η επανεξέταση των επιπτώσεων σχεδίου σε τόπο ο οποίος περιελήφθη στον οικείο κατάλογο μετά την έγκριση του σχεδίου αλλά πριν από την εκτέλεση του σχεδίου;

40. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν, υπό τις περιστάσεις της κύριας δίκης, το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων επιτάσσει την επανεξέταση της αρχικής εκτιμήσεως του σχεδίου μετά την εγγραφή του τόπου στον καταρτισθέντα από την Επιτροπή κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας και πριν από την έναρξη των εργασιών.

41. Όσον αφορά τις επίμαχες περιστάσεις, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ειδικότερα ότι αρχικά είχε πραγματοποιηθεί μόνο «αξιολόγηση των κινδύνων/προκαταρκτική εξέταση» —που προφανώς δεν συνιστά εκτίμηση ικανή να στοιχεί με όλες τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 3, αν η εν λόγω διάταξη είχε εφαρμογή κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα. Το Freistaat Sachsen θεωρεί ότι η αρχική εκτίμηση στοιχεί πλήρως με τις απαιτήσεις αυτές. Οποιαδήποτε απόφαση επί του ζητήματος αυτού απόκειται μόνο στο αρμόδιο εθνικό δικαστήριο, αλλά χάριν πληρότητας θα εξετάσω και τις δύο εκδοχές.

42. Κατ' αρχάς, υπό την εκδοχή ότι η αρχική εκτίμηση στοιχεί πλήρως με τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 3 (και, στον βαθμό που είναι αναγκαίο, της παραγράφου 4 του εν λόγω άρθρου), της οδηγίας περί οικοτόπων, και λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου αυτού αποσκοπούν στη διασφάλιση του ίδιου επιπέδου προστασίας, στη διάταξη του άρθρου 6, παράγραφος 2 (η οποία στην ουσία απαιτεί τη θέσπιση κατάλληλων μέτρων για την αποφυγή της υποβαθμίσεως και των ενοχλήσεων), δεν υπάρχει τίποτα από το οποίο θα μπορούσε κατ' αρχήν να συναχθεί γενική ανάγκη για επανεξέταση της εν λόγω εκτιμήσεως απλώς και μόνο για τον τυπικό λόγο ότι ο τόπος έκτοτε περιελήφθη στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας.

43. Πάντως, είναι απολύτως αναμενόμενο η κατάσταση διατηρήσεως ενός τόπου¹² να εξελιχθεί στο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της ημερομηνίας της αρχικής εκτιμήσεως και αυτής της ενάρξεως των εργασιών. Στην παρούσα υπόθεση, μεταξύ των δύο ημερομηνιών παρήλθε χρονικό διάστημα άνω των τεσσάρων ετών. Το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων επιβάλλει συνεχή υποχρέωση διασφάλισης του ίδιου επιπέδου προστασίας με αυτό της παραγράφου 3 του εν λόγω άρθρου, και αντιβαίνει στους σκοπούς της οδηγίας να επιτρέπεται να μένει αμετάβλητη η χορηγηθείσα άδεια και να εκτελείται μετά από σημαντική μεταβολή της καταστάσεως διατηρήσεως του τόπου. Κατά συνέπεια, μεταβολή των συνθηκών του τόπου ή των στοιχείων του έργου ενδέχεται να συνεπάγεται την ανάγκη για επανεξέταση της εκτιμήσεως υπό το πρίσμα της μεταβληθείσας καταστάσεως, ως «κατάλληλο μέτρο» που απαιτείται από το άρθρο 6, παράγραφος 2, για την αποφυγή της υποβαθμίσεως των οικοτόπων ή των ενοχλήσεων που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη. Στο εθνικό δικαστήριο, ως το μόνο αρμόδιο να κρίνει επί της ουσίας, απόκειται να εκτιμήσει αν οι εν λόγω μεταβολές επήλθαν σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

44. Εν προκειμένω, δεν νομίζω ότι πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα αν η μεταβολή επήλθε πριν ή μετά την εγγραφή στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας. Αυτό που έχει σημασία είναι αν η μεταβολή επήλθε μετά την ημερομηνία της αρχικής εκτιμήσεως και πριν από την ημερομηνία ενάρξεως των εργασιών.

45. Κατά μείζονα λόγο, η εν λόγω προσέγγιση πρέπει να ακολουθηθεί σε περίπτωση που επήλθε μεταβολή και η αρχική εκτίμηση δεν στοιχεί πλήρως με τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων.

¹² — Κατά το άρθρο 1, στοιχείο ε', της οδηγίας περί οικοτόπων, με τον όρο «κατάσταση της διατήρησης ενός φυσικού οικοτόπου» νοείται το αποτέλεσμα του συνόλου των παραγόντων που επιδρούν σε έναν φυσικό οικότοπο, καθώς και στα χαρακτηριστικά είδη που βρίσκονται σε αυτόν, και οι οποίοι παράγοντες μπορούν να αλλοιώσουν μακροπρόθεσμα τη φυσική του κατανομή, τη δομή του και τις λειτουργίες του, καθώς και τη μακροπρόθεσμη επιβίωση των χαρακτηριστικών ειδών του.

46. Πάντως, είναι εξίσου σημαντικό να εξεταστεί η περίπτωση κατά την οποία μολονότι η αρχική εκτίμηση δεν στοιχεί πλήρως με τις απαιτήσεις της οδηγίας, παρά ταύτα *ουδεμία* μεταβολή επήλθε σε σχέση με την κατάσταση του οικείου τόπου ή τα στοιχεία του έργου μετά από την ημερομηνία της εν λόγω εκτιμήσεως και το μόνο (πιθανώς) σχετικό συμβάν είναι η εγγραφή του τόπου στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας.

47. Στην κατάσταση αυτή, το Δικαστήριο μολονότι έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων δεν προβλέπει επανεξέταση της αρχικής εκτιμήσεως, παρά ταύτα εξέτασε και την πιθανότητα η εν λόγω υποχρέωση να απορρέει από το άρθρο 6, παράγραφος 2, το οποίο αποσκοπεί στη διασφάλιση του ίδιου επιπέδου προστασίας¹³.

48. Θεωρώ ότι η υποχρέωση αυτή δεν μπορεί να είναι απόλυτη. Η απαίτηση επανεξετάσεως σε κάθε περίπτωση θα ισοδυναμούσε με εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων σε καταστάσεις που βρίσκονται εκτός του ρητού πεδίου διαχρονικής εφαρμογής της και θα αντέβαινε στην προπαρατεθείσα στα σημεία 31 και 32 νομολογία του Δικαστηρίου.

49. Πάντως, πάντοτε πρέπει το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο να έχει την ευχέρεια να διατάξει την εν λόγω επανεξέταση αν η αρχική εκτίμηση πόρρω απέχει από την ικανοποίηση των απαιτήσεων του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, με αποτέλεσμα να απειλούνται με σημαντική υποβάθμιση οι οικότοποι ή με ενοχλήσεις τα οικεία είδη, δεδομένου ότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, υποχρεώνει τα κράτη μέλη, σε περίπτωση τέτοιας απειλής, να θεσπίζουν κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή της υποβαθμίσεως ή των ενοχλήσεων. Το ίδιο θα ισχύει αν η αρχική εκτίμηση δεν έχει προσδιορίσει με σαφήνεια τις πιθανές επιπτώσεις του έργου στους οικότοπους και τα οικεία είδη, με αποτέλεσμα η πιθανή ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου να μένει απροσδιόριστη. Υπό περιστάσεις όπως αυτές, η επανεξέταση της αρχικής εκτιμήσεως είναι πιθανό να αποτελεί κατάλληλο μέτρο, μολονότι μπορούν να προβλεφθούν εναλλακτικά μέτρα. Επί παραδείγματι, ένας πολύ συγκεκριμένος κίνδυνος μπορεί να αντιμετωπιστεί επαρκώς με κατάλληλο αλλά σαφώς οριοθετημένο προληπτικό μέτρο, ή άλλως η κατάσταση μπορεί να είναι τέτοια ώστε ως μόνο κατάλληλο μέτρο να κρίνεται η πλήρης ακύρωση της αρχικής άδειας και η διεξαγωγή νέας διαδικασίας εκτιμήσεως.

Δεύτερο ερώτημα: πρέπει κατά τη μεταγενέστερη επανεξέταση να τηρηθούν οι διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων αν οι διατάξεις αυτές ήδη εφαρμόστηκαν κατά την προκαταρκτική εξέταση;

50. Το δεύτερο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου λαμβάνει ως δεδομένο ότι, βάσει των περιστάσεων, επιβάλλεται η επανεξέταση των επιπτώσεων του έργου δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων. Λαμβάνει επίσης ως δεδομένο ότι η σχετική αρχή επιδίωξε να τηρήσει τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, κατά την αρχική εκτίμηση. Υπό τις περιστάσεις αυτές, ζητεί να διευκρινιστεί αν η εν λόγω αρχή δεσμεύεται από τις διατάξεις αυτές όταν προβαίνει σε επανεξέταση.

51. Συμφωνώ εν προκειμένω με την άποψη του Freistaat Sachsen και της Επιτροπής ότι δεν συντρέχει λόγος να δοθεί οποιαδήποτε σημασία στους σκοπούς ή τις προθέσεις της αρχής κατά τη διενέργεια του αρχικού της ελέγχου.

52. Από την απάντησή μου στο πρώτο ερώτημα συνάγεται ότι μόνο ένα αντικειμενικό κριτήριο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να κριθεί αν η επανεξέταση είναι απαραίτητη: ήταν ο αρχικός έλεγχος απολύτως σύμφωνος με τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 3 (και κατά περίπτωση, με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου), της οδηγίας περί οικοτόπων ή όχι; Και αν δεν ήταν σύμφωνος, υπήρχαν τέτοιες παραλείψεις που να απειλούνται με σημαντική υποβάθμιση οι οικότοποι ή με ενοχλήσεις τα οικεία είδη, ή να μην προσδιορίζεται η πιθανή ύπαρξη τέτοιου κινδύνου;

13 — Βλ. ανωτέρω σημείο 34 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

53. Πάντως, από τη νομολογία συνάγεται επίσης ότι οι απαιτήσεις που επιβάλλει η οδηγία περί οικοτόπων για μια τέτοια επανεξέταση είναι εκείνες που τάσσει το άρθρο 6, παράγραφος 2, και όχι (τουλάχιστον ευθέως) εκείνες που τάσσουν οι παράγραφοι 3 και 4 του ίδιου άρθρου. Η επιβολή της αυστηρής τηρήσεως των τελευταίων διατάξεων μόνο με βάση την επιδιωκόμενη πρόθεση της αρχικής εκτιμήσεως αντιβαίνει στην αρχή της ασφάλειας δικαίου, την οποία το Δικαστήριο έχει τονίσει συναφώς¹⁴.

54. Πάντως, αν οι εν λόγω απαιτήσεις επιβάλλονταν από την εθνική νομοθεσία ή την πρακτική των διοικητικών αρχών¹⁵, και όχι από την οδηγία περί οικοτόπων, ουδεμία σύγκρουση με τις διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας θα υπήρχε, δεδομένου ότι και οι δύο διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου αυτού αποσκοπούν στη διασφάλιση ίδιου επιπέδου προστασίας. Ως εκ τούτου, το συναφές επιχείρημα της Grüne Liga Sachsen ότι, αν οι αρχές επιδίωξαν να τηρήσουν τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, κατά την αρχική τους εκτίμηση, οφείλουν να τις τηρήσουν και κατά τη μεταγενέστερη επανεξέταση, δεν μπορεί να απορριφθεί απερίφραστα αν βρίσκει στήριγμα στην εθνική νομοθεσία. Το μόνο που μπορεί να λεχθεί είναι ότι δεν μπορεί να απορρέει από την οδηγία περί οικοτόπων.

55. Όσον αφορά την εν λόγω οδηγία, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, οι κρίσιμες απαιτήσεις είναι εκείνες που τάσσει το άρθρο 6, παράγραφος 2, οι οποίες εξετάζονται υπό το ερώτημα 3. Πάντως, στο στάδιο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι, αν αποδειχθεί ότι το κατάλληλο μέτρο κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 2, είναι η ακύρωση της αρχικής άδειας και η διεξαγωγή μιας εντελώς νέας διαδικασίας, τότε η εν λόγω νέα διαδικασία, η οποία εξ ορισμού θα εκκινούσε μετά την εγγραφή του τόπου στον κατάλογο τόπων κοινοτικής σημασίας, θα έπρεπε οπωσδήποτε να συνάδει με το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4.

Τρίτο ερώτημα: ποιες απαιτήσεις τίθενται σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων για τη μεταγενέστερη επανεξέταση και ποιο χρονικό σημείο πρέπει να αφορά η επανεξέταση;

56. Κατ' αρχάς, σημειώνω ότι το Δικαστήριο έχει καταστήσει σαφές, όσον αφορά τα σχέδια ή έργα που δεν ενέπιπταν στο άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας περί οικοτόπων όταν εγκρίθηκαν, ότι «δεν μπορεί να αποκλείεται η δυνατότητα κράτους μέλους, κατ' αναλογία προς την προβλεπόμενη από το άρθρο 6, παράγραφος 4, της οδηγίας αυτής διαδικασία, να επικαλεστεί, στο πλαίσιο εθνικής διαδικασίας εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σχεδίου ή έργου που ενδέχεται να θίξει σημαντικά τα συμφέροντα διατηρήσεως ενός τόπου, λόγους δημοσίου συμφέροντος και, εφόσον πληρούνται κατ' ουσίαν οι προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής, να επιτρέψει δραστηριότητα η οποία, κατόπιν τούτου, δεν θα απαγορεύεται πλέον από την παράγραφο 2 του εν λόγω άρθρου. Ωστόσο, για να μπορεί να διαπιστωθεί αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων, πρέπει να έχουν εξεταστεί, προηγουμένως, οι επιπτώσεις του σχεδίου ή του έργου σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής»¹⁶.

57. Νομίζω ότι το είδος της καταστάσεως που αναφέρει το Δικαστήριο στη νομολογία εκείνη αντιστοιχεί επαρκώς με την επανεκτίμηση που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2008 στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως περιγράφεται από το αιτούν δικαστήριο, στο μέτρο που η επανεκτίμηση αυτή τηρήσε τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων και επικύρωσε, κατά παρέκκλιση, την άδεια κατασκευής υπό τον όρο λήψεως αντισταθμιστικών μέτρων.

14 — Βλ., για παράδειγμα, απόφαση Επιτροπή κατά Αυστρίας (C-209/04, EU:C:2006:195, σκέψη 57 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

15 — Βλ. ανωτέρω σημεία 10 έως 12. Το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης εθνική διοικητική αρχή δύναται να δεσμεύεται από γενική πρακτική —βλ. απόφαση The Rank Group (C-259/10 και C-260/10, EU:C:2011:719, σκέψη 62 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

16 — Απόφαση Cascina Tre Pini (C-301/12, EU:C:2014:214, σκέψη 34 και εκεί παρατιθέμενη απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-404/09, EU:C:2011:768, σκέψεις 156 και 157).

58. Υπό τις συνθήκες αυτές, από τη νομολογία του Δικαστηρίου συνάγεται ότι, μολονότι η ανάγκη για επανεξέταση ή επανεκτίμηση τον Οκτώβριο του 2008 μπορεί να απέρρευσε ευθέως από το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων, παρά ταύτα η οικεία διαδικασία έπρεπε να τηρήσει όλες τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4.

59. Πάντως, αυτό δεν συμβαίνει σε κάθε περίπτωση, για λόγους παρεμφερείς με εκείνους που εξέθεσα ανωτέρω, και ειδικότερα στο σημείο 48. Είναι δυνατόν, επί παραδείγματι, να υπάρχουν καταστάσεις όπου η επανεξέταση είναι αναγκαία, βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων, με μοναδικό σκοπό να διαπιστωθεί ότι τα μέτρα που πρέπει να θεσπιστούν σύμφωνα με την εν λόγω παράγραφο λειτουργούν όντως αποτρεπτικά για την υποβάθμιση των οικοτόπων ή τις ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη κατά την έννοια της οικείας διατάξεως, αλλά η πραγματοποίηση νέας εκτιμήσεως των επιπτώσεων του έργου, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3, δεν είναι αναγκαία και δεν τίθεται θέμα παρεκκλίσεως δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 4.

60. Το δεύτερο ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο του παρόντος ερωτήματος αφορά το χρονικό σημείο που πρέπει να γίνει η επανεκτίμηση. Στην παρούσα υπόθεση, έπρεπε η επανεκτίμηση να λάβει υπόψη το καθεστώς διατηρήσεως του τόπου και τις επιπτώσεις από την κατασκευή της γέφυρας, όπως είχαν και μπορούσαν να διαπιστωθούν το 2003 ή το 2004, κατά την πραγματοποίηση της αρχικής εκτιμήσεως και την έγκριση του σχεδίου αντιστοίχως, ή το 2008, κατά την πραγματοποίηση της επανεκτιμήσεως, όταν άρχισαν οι εργασίες για την κατασκευή της γέφυρας; Είναι σαφές ότι η επιλογή του χρονικού σημείου μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της επανεκτιμήσεως.

61. Κατά την άποψή μου, η απάντηση συνάγεται από τη φύση των υποχρεώσεων που θέτει το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων, δηλαδή η διάταξη κατά την οποία η επανεξέταση ή η επανεκτίμηση μπορεί να καταστεί αναγκαία υπό περιστάσεις ανάλογες με αυτές της κύριας δίκης. Οι εν λόγω υποχρεώσεις περιλαμβάνουν τη διαρκή παρακολούθηση του οικείου τόπου, ενώ τα μέτρα που πρέπει να θεσπίζονται για την αποφυγή υποβαθμίσεως των οικοτόπων ή ενοχλήσεων που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη δεν μπορούν παρά να είναι εκείνα που κρίνονται κατάλληλα κατά τον χρόνο που λαμβάνονται υπό το πρίσμα της εν λόγω διαρκούς παρακολούθησεως.

62. Εν κατακλείδι, υπό ελαφρώς διαφορετική διατύπωση: στον βαθμό που, υπό τις περιστάσεις της κύριας δίκης, απαιτούνταν επανεξέταση της αρχικής εκτιμήσεως, η ανάγκη για την επανεξέταση αυτή απέρρευε από το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων και ως εκ τούτου έπρεπε να ληφθεί υπόψη η κατάσταση όπως είχε διαμορφωθεί μέχρι την ημερομηνία αυτή (2008). Πάντως, στον βαθμό που η επανεξέταση οδήγησε σε παρέκκλιση δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 4, έπρεπε να τηρηθούν όλες οι απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 3.

Τέταρτο ερώτημα: πρέπει, στο πλαίσιο της κύριας δίκης, να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το έργο ολοκληρώθηκε επειδή η έγκριση του σχεδίου ήταν οριστική και εκτελεστή;

63. Το τέταρτο ερώτημα προϋποθέτει ότι το αιτούν δικαστήριο λαμβάνει ως δεδομένο ότι είναι απαραίτητη η επανεξέταση της αρχικής εκτιμήσεως μετά την εγγραφή του τόπου στον κατάλογο τόπων κοινοτικής σημασίας, καθώς επίσης ότι η επανεξέταση που στην ουσία διενεργήθηκε το 2008 δεν στοιχεί πλήρως με τις απαιτήσεις της οδηγίας περί οικοτόπων. Ζητεί να διευκρινιστεί αν στο παρόν στάδιο, όπου η γέφυρα έχει ολοκληρωθεί και έχει ανοίξει στην κυκλοφορία, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι όλα τα δυνατά ένδικα μέσα που επιτρέπει η εθνική νομοθεσία είχαν εξαντληθεί πριν από την έναρξη των εργασιών και πριν από την πραγματοποίηση της επανεκτιμήσεως, με αποτέλεσμα η έγκριση του σχεδίου να ήταν τότε οριστική. Ζητεί ειδικότερα να διευκρινιστεί αν το γεγονός αυτό μπορεί να επηρεάσει το κύρος μιας παρεκκλίσεως κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας.

64. Κατ' αρχάς, νομίζω ότι δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ο οριστικός χαρακτήρας της εγκρίσεως του σχεδίου εξ απόψεως εθνικού δικονομικού δικαίου, για να περιοριστεί η ανάγκη συμμορφώσεως με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων. Αν συνέβαινε αυτό, η αποτελεσματικότητα της οδηγίας θα ετίθετο εν αμφιβόλω και θα ήταν δυνατή η θέσπιση διαφορετικών προϋποθέσεων στα κράτη μέλη, συνέπεια η οποία όμως θα ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τον σκοπό της θεσπίσεως και διατηρήσεως ενός «συνεκτικ[ού] ευρωπαϊκ[ού] οικολογικ[ού] δ[ικτύου] ειδικών ζωνών». Οι απαιτήσεις της οδηγίας πρέπει να εφαρμόζονται οποτεδήποτε και κατά τον ίδιο τρόπο σε όλα τα κράτη μέλη.

65. Επιπλέον, το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων θεσπίζει διαρκείς υποχρεώσεις. Ακόμη και όταν το σχέδιο έχει εγκριθεί βάσει διαδικασίας η οποία στοιχεί πλήρως με το άρθρο 6, παράγραφος 3 και 4, τα κράτη μέλη πρέπει να συνεχίσουν να θεσπίζουν κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή υποβαθμίσεως των οικοτόπων και ενοχλήσεων που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο όταν η διαδικασία δεν στοιχεί πλήρως και είναι απαραίτητη η διόρθωσή της. Μολονότι πρέπει να ληφθεί υπόψη ο παράγοντας της ασφάλειας δικαίου που είναι συμφυής με μια οριστική έγκριση ενός σχεδίου, παρά ταύτα ο παράγοντας αυτός δεν δύναται να υπερισχύσει της ανάγκης για διαρκή παρακολούθηση και συνεχή λήψη αποτρεπτικών μέτρων. Αντιθέτως, αναλόγως των περιστάσεων, δύναται να οδηγήσει στην ανάγκη αποζημιώσεως εκείνων που δικαιολογημένα εμπιστεύτηκαν την εν λόγω έγκριση και ανέλαβαν την εκτέλεση του έργου πάνω σε αυτή τη βάση.

66. Τα ζητήματα όμως που ανακύπτουν στο πλαίσιο του παρόντος ερωτήματος είναι πιο σοβαρά. Ένα άλλο ζήτημα, πέρα από τον οριστικό χαρακτήρα της εγκρίσεως του σχεδίου στην κύρια δίκη, είναι το γεγονός ότι η γέφυρα έχει ήδη κατασκευαστεί (με επακόλουθο την υποβάθμιση οικοτόπων και την πρόκληση ενοχλήσεων που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη, μολονότι κρίθηκε ότι η κατασκευή αυτή δικαιολογείται από άλλους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος) και έχει ανοίξει στην κυκλοφορία (με πιθανές συνεχιζόμενες επιπτώσεις για τους οικοτόπους και τα είδη). Υπό το πρίσμα αυτό, το αιτούν δικαστήριο διατυπώνει τον υποθετικό συλλογισμό ότι η διαπίστωση των παρατυπιών της αρχικής εκτιμήσεως και της επανεξετάσεως μπορεί να οδηγήσει σε ακύρωση της χορηγηθείσας άδειας, με ανυπολόγιστης σημασίας συνέπειες, τόσο από οικολογικής όσο και από οικονομικής απόψεως, αν κριθεί αναγκαία η κατεδάφιση της γέφυρας.

67. Αν η πιο πάνω υπόθεση αποδειχθεί ορθή, θα πρέπει να εξεταστεί ποια μέτρα μπορούν να θεσπιστούν σύμφωνα με την οδηγία περί οικοτόπων.

68. Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να είναι «κατάλληλα» κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων και να καθοριστούν με βάση την κατάσταση που ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η γέφυρα έχει ήδη κατασκευαστεί και να αντισταθμιστούν οι περιβαλλοντικές συνέπειες σε περίπτωση που μείνει ως έχει (και εν λειτουργία) ή σταματήσει να λειτουργεί (ή περιοριστεί η χρήση της), ή ακόμη και σε περίπτωση που κατεδαφιστεί. Τα μέτρα θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να *αποφευχθούν*, κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό, η υποβάθμιση των οικοτόπων ή οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη. Πάντως, αν έχουν ήδη προκληθεί υποβάθμιση ή ενοχλήσεις, θα πρέπει να ληφθούν επίσης υπόψη η απαίτηση που το άρθρο 4, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων τάσσει για τον καθορισμό προτεραιοτήτων για τη διατήρηση ή την *αποκατάσταση*, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, οικοτόπων ή ειδών, καθώς και οι απαιτήσεις διαχειρίσεως που τάσσει το άρθρο 6, παράγραφος 1.

69. Είναι πιθανότατο αυτή η στάθμιση συμφερόντων και προτεραιοτήτων να οδηγήσει στην άποψη ότι η γέφυρα θα πρέπει να μείνει ως έχει, υπό την προϋπόθεση ότι θα ληφθούν κατάλληλα προληπτικά μέτρα και μέτρα διαχειρίσεως. Σε αντίθετη περίπτωση, οποιαδήποτε πρόταση για κατεδάφιση θα θεωρούνταν —κατά τον ίδιο τρόπο που θεωρήθηκε και η αρχική πρόταση για την κατασκευή της γέφυρας— ως «σχέδιο, μη άμεσα συνδεόμενο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο», κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων, και θα υπέκειτο στον ενδελεχή έλεγχο που η εν λόγω διάταξη προβλέπει πριν από την εκτέλεσή της.

70. Πάντως, θα συμφωνήσω με την Επιτροπή ότι, κατά τη στάθμιση των διαφόρων επιλογών, το οικονομικό κόστος, φερ' ειπείν, της κατεδαφίσεως της γέφυρας και η αποζημίωση του φορέα κατασκευής της, κατ' αρχήν, δεν ασκεί καμία επιρροή. Μολονότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι ίδιοι «επιτακτικοί λόγοι σημαντικού δημοσίου συμφέροντος» τους οποίους επικαλέστηκε η αρχική εκτίμηση, στο μέτρο που έχει εφαρμογή το άρθρο 6, παράγραφος 4, της οδηγίας περί οικοτόπων, παρά ταύτα οι λόγοι αυτοί δεν μπορούν να ενισχυθούν από το προφανές δημόσιο συμφέρον για εξοικονόμηση δαπανών (και σε κάθε περίπτωση, αυτό το συμφέρον δεν είναι πιθανό να θεωρηθεί ως προέχον, αν εφαρμοστεί το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 4 του εν λόγω άρθρου σε περίπτωση τύπων φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας και/ή ειδών προτεραιότητας). Η αποδοχή της προσεγγίσεως αυτής οδηγεί στην ενθάρρυνση της διατηρήσεως έργων που έχουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις, απλώς και μόνο με τη δικαιολογία ότι είναι εξαιρετικά δαπανηρή η αποκατάσταση της μη συμμορφώσεως με τις απαιτήσεις της οδηγίας.

Πρόταση

71. Υπό το πρίσμα όλων των ανωτέρω εκτιμήσεων, θεωρώ ότι το Δικαστήριο πρέπει να απαντήσει στα ερωτήματα του Bundesverwaltungsgericht ως εξής:

«Υπό περιστάσεις κατά τις οποίες σχέδιο ή έργο, μη άμεσα συνδεδεμένο με τη διαχείριση τόπου που ανήκει στο δίκτυο “Natura 2000”, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάσει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, εγκρίθηκε μετά την ανακοίνωση του τόπου στην Επιτροπή, πριν όμως ο οικείος τόπος περιληφθεί στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας, με βάση εκτίμηση επιπτώσεων πραγματοποιηθείσα μεταξύ των εν λόγω δύο ημερομηνιών, οι δε εργασίες κατασκευής του έργου άρχισαν μετά την εγγραφή του τόπου στον οικείο κατάλογο, οι διατάξεις της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, πρέπει να ερμηνευθούν ως εξής:

- 1) Σε περίπτωση που η αρχική εκτίμηση και η διαδικασία χορηγήσεως άδειας στοιχούν πλήρως με το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της εν λόγω οδηγίας, το άρθρο 6, παράγραφος 2, κατ' αρχήν δεν απαιτεί την επανεξέταση της διαδικασίας αυτής. Πάντως, μεταβολή των συνθηκών του τόπου ή των στοιχείων του έργου μπορεί να συνεπάγεται την ανάγκη επανεξετάσεως της εκτιμήσεως υπό το πρίσμα της μεταβληθείσας καταστάσεως, ως «κατάλληλο μέτρο» για την αποφυγή της υποβαθμίσεως των οικοτόπων ή των ενοχλήσεων που έχουν επιπτώσεις στα οικεία είδη. Σε περίπτωση που η αρχική διαδικασία δεν στοιχεί με το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, η επανεξέταση συνιστά κατάλληλο μέτρο κατ' εφαρμογήν του άρθρου 6, παράγραφος 2, αν οι παραλείψεις της διαδικασίας ήσαν τέτοιες ώστε να απειλούνται με σημαντική υποβάθμιση οι οικότοποι ή με ενοχλήσεις τα οικεία είδη ή να μην προσδιορίζονται οι επιπτώσεις του έργου στους οικοτόπους ή στα είδη.
- 2) Το γεγονός ότι οι αρχές που διεξήγαγαν την αρχική διαδικασία επιδίωκαν να συμμορφωθούν με το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας 92/43 δεν δημιουργεί, βάσει της εν λόγω οδηγίας, υποχρέωση συμμορφώσεως με τις ίδιες διατάξεις σε περίπτωση μεταγενέστερης επανεξετάσεως της εν λόγω διαδικασίας. Πάντως, η επιβολή αντίστοιχης υποχρεώσεως από το εθνικό δίκαιο δεν είναι ασύμβατη με την οδηγία.
- 3) Σε περίπτωση που η επανεξέταση της αρχικής διαδικασίας αποτελεί κατάλληλο μέτρο δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 92/43, η επανεξέταση αυτή πρέπει να λαμβάνει υπόψη την κατάσταση που υφίσταται κατά τον χρόνο της πραγματοποιήσεώς της. Αν οδηγεί σε αναλογική εφαρμογή της παρεκκλίσεως που ορίζει το άρθρο 6, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, πρέπει επίσης να ικανοποιούνται όλες οι απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 3.

- 4) Σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι και η εν λόγω επανεξέταση είναι ελαττωματική, μετά την ολοκλήρωση του έργου, το γεγονός ότι η χορηγηθείσα άδεια κατέστη αμετάκλητη και δεν είναι πλέον δυνατή η άσκηση ενδίκων μέσων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, δεν ασκεί καμία επιρροή για τον καθορισμό των μέτρων που πρέπει να θεσπιστούν δυνάμει της οδηγίας 92/43. Τα εν λόγω μέτρα πρέπει να είναι τέτοιας φύσεως ώστε να αποφευχθούν η περαιτέρω υποβάθμιση των οικοτόπων ή οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη του οικείου τόπου, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, και να αποσκοπούν, κατά περίπτωση, στη διασφάλιση της αποκατάστασεως σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, ενώ, σε περίπτωση αποδομήσεως του κατασκευασθέντος έργου, πρέπει να πραγματοποιηθεί εκτίμηση σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 3. Στην τελευταία περίπτωση, το οικονομικό κόστος της κατεδαφίσεως δεν αποτελεί επιτακτικό λόγο σημαντικού δημοσίου συμφέροντος κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 4.